

שצמחה מחוץ המסורת הפטריארכאלית, רואה בגיל ההתבגרות שלב התפתחותי שבו המתבגר והמתבגרת אמורים להתרחק מגישת מנהיגותם ולהעביר את ההשקפה הרגשית לדמיונית קרובה אחרות מחוץ לחוג המשפחתי, כמו ג'וליאס (כפי גיל, Pees) או בני-זוג רומנטיים. לפי תפיסה זו, כדי לפתח אוטונומיה ואינדיבידואליזציה על המתבגרים להתרחק מגישת מנהיגותם, דבר הכא ליידי ביטוי גם במרכיבות הפעילותם גלויים עצמם (Blos, 1962). גישה תיאורטית חלופית תופסת את תהליך האינדיבידואליזציה המתרחשת בגיל ההתבגרות כתהליך של הגרדה מחדש של יחסי הכוחות במערכת היחסים. ליצירת אוטונומיה ועצמאות רבה יותר של המתבגרת, מוץ שמירה על קשר רגשי פתוח, מקבלת וחס (1986, Hill & Holmbeck, Cooper & Golevaut). על-פי הגישה הריאשונית נצפה לירידה בחוס ובקרבה בין חורים למתבגרים במהלך גיל ההתבגרות, בצד עלייה באוטונומיה ובאינדיבידואליזציה. לעומת זאת, על-פי הגישה השנייה, נצפה ליציבות ברמות הקרבה הרגשית, התקשורת והחוס בין המתבגרים להוריהם, בצד עלייה באוטונומיה ובצמצמות ושינוי ביחסי הכוחות לטיוח של יתר שוויוניות.

התמונה המתקבלת היא עקבית אך מורכבת, מבחינת השלכותיה לגבי שתי גישות תיאורטיות אלו. הממצאים, ככלל, מצביעים על שינוי לרעה ביחסים עם החורים סביב ההתבגרות הבינית במעבר אל גיל ההתבגרות (ראו סקירת ספרות אצל Paikoff & Gunn, 1991). שינוי זה לרעה מתבטא בירידה במשך הזמן שמתבגרים מבלים עם הוריהם. בירידה ברמת הקרבה אליהם ובעלייה בחינכותם ובעצמותם גלויים. יש כוונה וכן על כוונה (Richard, 1994) וממצאים אלו — יורדה בקרבה ועלייה בעצמותם גלויים במעבר מגיל טרום ההתבגרות לגיל ההתבגרות המתבגר — מספקים תמונה מסוימת בגישה הראשונית, אך כי אין עדויות ברורות לכך שירידה זו בקרבה אכן כרוכה בעלייה באוטונומיה ובאינדיבידואליזציה, כפי שניתן היה לישער על בסיס הגישה הפטריארכאלית.

אחת הבעיות בממצאים אלו היא שהם פרי מחקרים שנערכו בעיקר בקרב אוכלוסיות ממערב נורווגיה, בדרך כלל בצפון אמריקה ובאזורים אחרים, שהן תרבויות המודרניות אוטונומיות ואוטונומיות על חשבון קרבה ואוריינטציה קולקטיביסטית (Hofstede, 1990) ואינדיבידואליזציה (Triandis, McCusker, 1980). פיקוף וברוקס-גאן (Paikoff & Gunn, 1991) הציגו על בעיה זו והמליצו לחקור בקבוצות אמניות ותרבותיות נוספות על מנת לבחון אם מדובר בתופעה אוניברסלית או שמא תהליך התפתחותי הקשר הורה-יילד בגיל ההתבגרות, בעיקר עם תחילת ההתבגרות המינית, הנו תלוי-תרבות.

ישאל האם יורה תרבותית ותרבותיות ייחודית (שולמן, 1995) בשל היותה חברה בעלת מאפיינים קולקטיביסטיים שבאים לרדי ביטוי, בין השאר, בחשיבות הרבה שמיוחסת ליוחסי משפחה ולקרבה בחוג המשפחה (מיילס, גל ופיטמן, 1989; Katz, 1981; Katz & Pees, 1981). בשל הדגש הרב על יחסי קרבה במשפחה הישראלית, ייתכן שלא נהיה צריכים לפגיעה ביחסים בין חורים למתבגרים עם ההכשלה המינית. הממד

עפרה מיינולס

יחסי חורים ומתנבנים בישראל עם המעבר אל גיל ההתבגרות

המעבר אל גיל ההתבגרות דרך ההתבגרות המינית כרוך בשינויים במערכת היחסים בין המתבגר והמתבגרת להוריהם. ממצאים מחקרים בארצות צפון אמריקה ואירופה מצביעים על ירידה בקרבה תובנית ועל עלייה בעיסוקים גלויים עם ההורים במרחב פטרום ההתבגרות להתבגרות חינוכית. ייתכן שממצאים אלו מאפיינים רק תבונה המוגדרת ערכים אינדיבידואליסטיים של עצמאות ואוטונומיה על חשבון יחסי קרבה חוס במשפחה. המחקר הנורווגי בין סוגיה זאת בקרב מתבגרים בחברה הישראלית, חוס מקרבים ומתבגרות בכחה ה (גיל ממצע 10.9) יר (גיל ממצע 14.6) שהשיבו לשאלון על היכנס שונים של יחסיהם עם הוריהם. ככלל הממצאים הראו כי התופעה אוניברסלית. שכן נמצא הכול בין הגילים בחוס ובקרבה הרגשית ביחסים בין מתבגרים להוריהם. מתבגרים מבוגרים יותר דיווחו על רמה נמוכה יותר של חוס ועל רמה גבוהה יותר של עיסוקים גלויים עם הוריהם מאשר מתבגרים צעירים. יוחה זה אפיון ברור ונכון כאחד הן ביחסים עם האם והן ביחסים עם האב. נוסף לכך נמצאה רמה גבוהה יותר של חוס בקרבה ביחסים של חניך תנשי (אימהות וכוונות). ממצאי המחקר נידונים על רקע אופי החברה הישראלית (בנועה למגבלות המדגם הנבחר). מסקנת המחקר לגבי התופעה לחובלי הניל בחיסי מתבגרים עם הוריהם מוצגת בדיקה לממצאים מחקרים שכותרתם יחסים אלה בגילים מאוחרים יותר של מתבגרים.

המעבר אל גיל ההתבגרות דרך ההתבגרות המינית כרוך בשינויים במערכת היחסים בין המתבגר והמתבגרת להוריהם. בסקירת ספרות מקיפה מציגות התקוות פייקוף וברוקס-גאן (Paikoff & Gunn, 1991) כמה היבטים שקשורים למעבר אל גיל ההתבגרות ויכולים להשיע על יחסי המתבגרים עם הוריהם. ראשית, השינוי התרבותי יכול לגרום למתבגרים תודות רגשיות שיתבטאו בעיסוקים גלויים רבים או חוקים יותר עם סביבתם וככלל זה עם הוריהם. שנית, השינויים הנורכיים בהתבגרות המינית מסמלים הן צבוח המתבגר והמתבגרת והן צבוח ההורים שינוי סטטוס רשיוני בצינוריהם אלז מאלו שלישור, השינוי ביכולת הקוגניטיבית מאביר את ההתבגרות הכיורחית של המתבגרים ככלל וכלפי הוריהם כפיס. כל אחד ממהלכים אלו לחוד וכולם יחדיו יכולים להביא לשינוי ביחסים ההורים והמתבגרים לכיוון של יתר עצמאות ואוטונומיה מחד, אך גם ליריבו עימותים גלויים ולירידה בקרבה רגשית מאידך. שתי גישות תיאורטיות עיקריות מנסות להרכיב תהליך זה (Collins & Repinski, 1994; Ryan & Lynch, 1989). הגישה הראשונית,

אכן, במחקר שבהן את החיסים בין מתגברים ישראלים להוריהם נמצאה תמיכה מסוימת לגישה הרואה בגיל ההתבגרות שלב התפתחותי שבו פיתוח האוטונומיה והעצמאות נעשים במסגרת של קשר רגשי קרוב ותומך בין הורים לילדים, כלי ירידה בקרבה וכתום. במחקר רותם שבו הושוו שתי קבוצות מתגברים ישראלים, בני 14.5 ובני 17 (Mayselss, 1998, Wiseman, & Hai), נמצא קשר חיובי בין אוטונומיה לבין קרבה; נוסף לכך, נמצאה רמה גבוהה יותר של אוטונומיה בקרב המתגברים המבוגרים בהשוואה לצעירים, אך לא נמצא הבדל בין קבוצות הגיל ברמת הקרבה, ההקשורת והחום שביחסים עם כל אחד מן ההורים. ממצאים אלו מוכילים לאפשרות שבהקשר הישראלי, קרבה קשורה באופן חיובי לאוטונומיה. כלומר, בתרבות קולקטיביסטית דוגמת ישראל, שבה מוקנית חשיבות מיוחדת לקשר משפחתי קרוב והם, העלייה הצפורה בעצמאות וכאוטונומיה איננה בהכרח מלווה בדרישה בקרבה רגשית בין מתגברים להוריהם, אלא אולי להפך. במחקר של מייילס ועמיתיה נבדקו מתגברים בגיל ההתבגרות המיכונה; ייתכן שהפגיעה ביחסי הורים ומתגברים מתרחשת בישראל, כמו במדינות צפון אמריקה ואירופה, בעיקר עם ההשלה המינית, כלומר במעבר מגיל טרום ההתבגרות להתבגרות התוכונה. המחקר הנוכחי בוחן שאלה זו תוך שימוש במדגם של מתגברים משתי קבוצות גיל — טרום התבגרות והתבגרות תיכונה.

מלבד כתיבה זו של הבדלים בין קבוצות גיל ביחסים עם ההורים, נכתנו במחקר הנוכחי גם הבדלי מין. ספציפית, נשאלת השאלה אם יש הבדל בין היחסים עם האב לבין היחסים עם האם, ואם יחסי בנים עם הוריהם שונים מיחסי בנות עם הוריהן. לפי ממצאים במדינות צפון אמריקה ואירופה, בנות מקיימות בדרך כלל יחסים יותר חמים וקרובים עם הוריהן בהשוואה לבנים (ראו, Jones & Bakken, 1989; Romig & Dembo, 1992), וביחסים עם אימהות יש קרבה וחום רבים יותר מאשר ביחסים עם אבות (Patterson, Field, & Piyor, 1994). לאור זאת, שיערנו שבנות תמאנה את יחסיהן עם ההורים כתמים וקרובים יותר מאשר בנים, ושיחסיהן עם האימהות יתוארו כתמים וקרובים יותר מאשר יחסיהן עם האבות.

שיטת המחקר

נדקיים ומתל המחקר

במחקר השתתפו 901 מתגברים ומתבגרות יהודים: 232 בנים ו-230 בנות מכיתה ה' (גיל ממוצע 10.92, $S.D. = 0.76$), וכן 216 בנים ו-223 בנות מכיתה ט' (גיל ממוצע 14.57, $S.D. = 0.57$). הנבדקים אותרו בעזרת 226 סטודנטים שלמדו בקורס מבוא לסטטיסטיקה ונתבקשו, כחלק מתרגיל כיתתי, לראיין שני תלמידים (בן ובת) מכיתה ה' ושני תלמידים (בן ובת) מכיתה ט'. במהלך הראיון הועבר לתלמידים שאלון יחסים עם אימא ואבא. הוסבר להם שמדובר במסלה במסגרת קורס כאוניברסיטה, שבה על הסטודנטים לבחון את נושא היחסים בין מתגברים להוריהם. עוד הוסבר שכתלק מן המסלה, הסטודנטים

התרכווי הרלוונטי להבחנה תרבותית זו הוא הרצף של אינדיווידואליזם-קולקטיביזם, שהציעו הוסטסדה (Hofstede, 1980) וטריארדיס (Triandis, 1995). הם ראו ברצף זה מדר המבחין בין תרבויות שונות. תרבות אינדיווידואליסטית מאופיינת בכך שרוב ההתנהגויות התברריות של תרבות מכוונות לקראת מטרת אישיות, אשר חופפות רק במעט את המטרות של הקולקטיב (כמו משפחה, קבוצה פוליטית, מדינה). בתרבויות אלו, כאשר מתגלה קונפליקט בין מטרות אישיות למטרות של הקבוצה, מקובל שהיחיד יעדיף את מטרותיה האישיות על פני אלו של הקולקטיב. בתרבויות אינדיווידואליסטיות קיים מרחק בין היחיד לבין קבוצת השייכותו, ומודגשים הגורל האישי והשליטה הפנימית הגבוהה. הערכים האישיים המרכזיים הם הישגיות, הנאה מהחיים, שוויון, חופש, ביטחון עצמי וחדשנות. בניגוד לכך, בתרבויות קולקטיביסטיות נקבעת התנהגות חברתית בעיקר על-ידי מטרת שהן משותפות לקולקטיב, ואם נוצר קונפליקט בין מטרות אישיות למטרות קבוצתיות, נחנת עדיפות לאחורונת. בתרבויות אלו ישנה הדגשה של קבוצת השייכות, והגדרת העצמי נעשית במונחים של קבוצה זו. הדגש הערכי הנו על שיתוף, דאגה, קונטרמיות, חלון, מסורת והקרבה.

המסורת הקולקטיביסטית של החברה הישראלית תוארה ותועדה במספר רב של מחקרים (למשל, Kaniel, 1991). עם זאת ישנן טענות שבשנים האחרונות עוברת החברה הישראלית — בעיקר המעמד הבינוני והבינוני-גבוה שבה — תהליך וכו' יש תנודה מערכים קולקטיביסטיים לערכים אינדיווידואליסטיים (אלמוג, 1997). בכל זאת, ממצאים מן העשור האחרון מעידים על כך שהחברה הישראלית מאופיינת בתפיסות יותר קולקטיביסטיות מן החברה שבאירופה המערבית וכארצות הברית. במחקר של שוורץ (Schwartz, 1994) נבחנו רפוסים עורכיים של מורים וסטודנטים (כמייצגי מעמד בינוני) בני מדינות ותרכויות שונות, וככלל זה ישראל. במחקר נעשה שימוש בממדים הברורים ערכים קולקטיביסטיים (כגון שמרנות והיררכיה) וערכים אינדיווידואליסטיים (כגון עצמאות רגשית ואוטונומיה אינטלקטואלית). ככל הממדים הללו היו המשיבים הישראלים (הורים בלבד) מאופיינים ברמה גבוהה יותר של קולקטיביזם וברמה נמוכה יותר של אינדיווידואליזם בהשוואה לנבדקים במדינות מדינות אירופה המערבית וכארצות הברית. ככלל, נראה שלחברה הישראלית מאפיינים של חרבות קולקטיביסטיים, גם אם עוצמתם קטנה במשך השנים.

מאפיינים קולקטיביסטיים אלו יכולים להשפיע על היחסים בין ילדים להוריהם עם המעבר לגיל ההתבגרות. למשל, ייתכן שהסוכה לירידה בקרבה הרגשית בין הורים למתבגרים, שנמצאת במחקרים שנערכו בתרבויות מערביות, היא תוצאה של תרבות אינדיווידואליסטית הרואה באינדיווידואליזם ובמרחק עוד לפני עצמו, ומטפחת אותו בקרב מתבגרות. לעומת זאת, ייתכן שבחברה שבה ערכי משפחה וקרבה רגשית הם חזקים יותר, כמו בחברה הישראלית, פגיעה זו ביחסים בין הורים למתבגרים לא תבוא לידי ביטוי, והעלייה באוטונומיה של המתבגר או המתבגרת תירשש שלא על חשבון קרבה, אלא דווקא באמצעותה.

1983, Maccoby & Martin). בממד חוס־קור כלולים הסולמות: קרבה רגשית, תקשורת, יחסים הדדיים, דחייה וזרות. בממד אוטונומיה-פיקוח כלולים שני הסולמות אוטונומיה ופיקוח. עוד כלל השאלון את סולם העימות הגלוי, שעוסק בכמות המריבות בין החורה למתבגרת/ת ובעוצמתן, במשתה נפרד משני הממדים לבין עצמם היו גבוהים יחסית. למשל, בממד החסיקור שבחוד כל אחד מן הממדים (בערכים מוחלטים) בין 65. (בין דחייה וזרות מצד האב לקרבה רגשית עמו) לבין 81. (בין קרבה רגשית עם האב לבין תקשורת עמה). נחות גורמים נעו מקרמי המתאם (בערכים מוחלטים) בין 65. (בין דחייה וזרות מצד האב לקרבה רגשית עמו) לבין 81. (בין קרבה רגשית עם האב לבין תקשורת עמה). נחות זה מסדר שני שגוער על שבעה הסולמות המך בחלוקה זו לעולמות תוכן. נחתה זה המקבל שני גורמים עיקריים. גורם אחד מקביל לממד חוס־קור, ונוסף לכך כולל את סולם העימות הגלוי, שטעינויות פריטיו היו בעלי עוצמה בינונית. גורם שני מקביל לממד אוטונומיה-פיקוח, וגם הוא כלל את סולם העימות הגלוי (אף כאן — טעינויות פריטיו היו בעלי עוצמה בינונית). בשל האינטרקורלציות הגבוהות בין הסולמות בתוך כל ממד, כדי למנוע חזרות מיותרות בעת נחתה מיוחסות בעת נחתה הממצאים ובהאם לנחתה דומה שנוקט בשני המתקרים הקודמים שהשתמשו בשאלון זה, יצרה שני משתנים מורכבים המייצגים את שני הממדים האלה: (א) חום בקשר עם החורה, אשר נבנה כממוצע של קרבה רגשית, תקשורת, יחסים הדדיים, דחייה וזרות (ראוהרן — כמתופך); (ב) מתן אוטונומיה, אשר נבנה כממוצע של אוטונומיה ופיקוח (פיקוח — כמהופך). בשל אופיו הייחודי של סולם העימות הגלוי, בשל המתאמים הנמוכים יחסית (45. כממוצע) בניו לבין שאר הסולמות, ובשל טעינותו הדומה על שני הגורמים מסדר שני, הוא נשמר כסולם עצמאי.

אם כך, בניחתה הנמוכים נעשה שימוש בשלושה סולמות המתארים יחסים עם כל חורה: חום, מתן אוטונומיה ועימות גלוי. כמו בכל פריט, טוח האינדקס הסופי של כל סולם היה אף הוא 6-1. עקבותם הפנימית של הסולמות במחקר זה הייתה גבוהה: ערכי α של קרונברך לסולם החום היו 0.90 ו-0.89. לגבי יחסים עם האב ועם האב, בהתאמה; לסולם מתן אוטונומיה היו 0.81 ו-0.80. לגבי יחסים עם האב ועם האב, בהתאמה; ולסולם העימות הגלוי היו 0.85 ו-0.84. לגבי יחסים עם האב ועם האב, בהתאמה.

ממצאים

תחילה יוצגו נתונים היאוריים לגבי הסולמות חום, מתן אוטונומיה ועימות גלוי. לאחר מכן יוצגו נתונים היאוריים ותוצאות ניתוח שונות למשתני הגיל והמין.

סולמות חום, מתן אוטונומיה ועימות גלוי

כסולם החום נמצאו ערכים ממוצעים של 4.60 (ס"מ = 0.73) ו-4.37 (ס"מ = 0.74) לגבי יחסיים עם האב ועם האב, בהתאמה. כסולם מתן אוטונומיה נמצאו ערכים ממוצעים של 3.94 (ס"מ = 0.73) ו-3.99 (ס"מ = 0.72) לגבי יחסיים עם האב ועם האב, בהתאמה.

אמורים להעביר את השאלונים לילדים בגילים שונים, ומכאן הפקשה אליהם למלא את השאלון. השאלון מולא כביי הילדים, באשור ההורה שוכח כבת. השאלון החוזר למראיינים ללא כל סימני זיהוי, כך שאוטונומיות הנבדקים נשמרה. על שלושה שאלונים לא היה זיהוי של מיזן או של דרגת כיתה ואלו לא נכללו במדגם. חשבו לגייץ שאין מדובר בדגימה אקראית אלא במדגם נוחת ולכן אין דרך לזוהא שמדגם זה מייצג את אוכלוסיית המתבגרים בישראל בגילים אלו. סכיר להנית שהסטודנטים, שרובם בני המעמד הבינוני או הבינוני-גבוה, בחרו תלמידים המקוויבים להם, אף הם מאותו מעמד, ולכן ניתן לטער שמדגם זה משקף במידה מסוימת את יחסי החורים והמתבגרים באוכלוסייה שמיעבה התברתי-כלכלי בינוני עד גבוה. עם זאת, בנוגע להטיות אפשריות אחרות, לאור הפריסה הרחבה של המראיינים (ומכאן השיותהם השונות בכחירת הנבדקים, הטיות שיכולות לקוז זו את זו), ומספרם הרב יחסית של הנבדקים, מדובר במדגם שיכול לשקף ולו חלקית את יחסי המתבגרים הצעירים עם חוריהם (מן המעמד הבינוני והגבוה) בישראל.

כלי המחקר

במחקר זה נעשה שימוש בשאלון יחסים עם אימא ואבא שכלל 126 פריטים בשני חלקים (63 פריטים זהים לכל הורה). סדר החלקים (יחסים עם האב או עם האב) נתן באופן אקראי. בכל חלק היו שבעה סולמות המתארים מרכיבים שונים של מערכת היחסים בין הורים למתבגרים: קרבה רגשית (למשל, "הוא שמח לראות אותי כשאת חור הביתה"), תקשורת (למשל, "אנחה מדברים בינוני בצורה גלויה"), יחסים הדדיים (למשל, "הוא מנסה להתייחס אלי כשווה אל שווה"), עימות גלוי (למשל, "כשאני אתו אני מתעצבן ומתרגז בקלות"), דחייה וזרות (למשל, "אני חש שהוא לא מבין אותי"), אוטונומיה (למשל, "הוא נותן לי כמה חופש שאני רוצה") ופיקוח (למשל, "המיד הוא רוצה לדעה עם מי הייתי כשיצאת"). טוח העינוים בכל פריט נע בין 1 (כלל לא נכון) ל-6 (נכון מאוד). השאלון נבנה על כסיס השאלון של שפר (Schaefer, 1965) לכחינת יחסי החורים וילדים, אך שוננו בו כמה פריטים ונוספו פריטים שמטרתם לאמוד היכסים נוספים ביחסי החורים ומתבגרים. השאלון עבר הליך של נחתה פריטים ושיפוט בידי מוזהים ונעשה בו שימוש בשני מתקרים אחרים באוכלוסייה של מתבגרים יהודים בישראל (Maysless et al., 1998; Maysless & Hai, 1998). במחקרים אלו נמצאה עקבות פנימית טובה של הסולמות (ערכי α של קרונברך בין 0.77 ל-0.92) ומחיינות טובה כמבחן חוזר למדגם של 30 נבדקים בהפיש של שבעיניים (מתאמים בין 0.77 ל-0.92) אוטונומיה מצד האב ל-0.96. לסולם תקשורת מצד האב. גם במחקר הנבחי מדימויות הפנימיות של הסולמות הייתה גבוהה יחסית (בין 0.70 ל-0.87).

הסולמות מרכיבים שני ממדים שנמצאו במחקרים קודמים כמבטאים את עולמות החוכן (Maysless & Steinberg, 1993): חוס־קור ואוטונומיה-פיקוח (Darling & Steinberg,

כפי שניתן לראות בלוח 3, התקבל אפקט מובהק סטטיסטית לגיל בשלושת הסולמות. ספציפית, רמת החוס ירדה עם הגיל ורמות מתן האוטונומיה והעימות הגלוי עלו עם הגיל. יש לסייג את הממצא לגבי מתן אוטונומיה, שכן התקבלה גם אינטראקציה מובהקת סטטיסטית בין גיל הילד למין ההורה בטולם מתן אוטונומיה. אינטראקציה זו מראה שהפער במתן אוטונומיה (לטובת ילדים בכיתה ט') קיים באופן מומשי אצל האם, בעוד שאצל האב הפער זניח.

כיוון שמדובר במדגם גדול שבו גם אפקטים קטנים יחסית הם מובהקים סטטיסטית, נערך חישוב של גודל אפקט על-פי כוחן (Cohen, 1992; Cohen's *d*). גודל האפקט של גיל על משתנה החוס ביחסים עם ההורים הוא 0.33 (שלש סטיית תקן). גודל האפקט של גיל על משתנה העימות הגלוי ביחסים עם ההורים הוא 0.27. גודל האפקט של גיל על משתנה מתן האוטונומיה הוא 0.32 בנוגע לאם ו-0.137 לאב. כלומר, לגבי שלושת הסולמות מדובר כאפקט חלש (ונוח במתן אוטונומיה מצד האב; ראו Cohen, 1992).

אפקטים מובהקים סטטיסטית נמצאו גם לגבי מין המתבגר ומין ההורה. ספציפית, בנות מדווחות על יותר חוס בקשר עם ההורים ועל פחות עימותים עמו. כמו כן, אימהות נחפשות כמעניקות יותר חוס, אך פחות אוטונומיה, מאשר אבות. לבסוף, התקבלה אינטראקציה מובהקת סטטיסטית בין מין המתבגר למין ההורה בטולם של חוס: אימהות נחפסו כמעניקות יותר חוס לבנותיהן מאשר לבניהן, בעוד שאבות נחפסו כמעניקים רמת חוס שווה לבנים ולבנות.

441

הממצאים שהתקבלו במחקר הנוכחי מרמזים על שינוי לרעה ביחסים בין ההורים למתבגרים עם המעבר מגיל טרום-התבגרות לגיל ההתבגרות המיוענה. שינוי זה כרוך ברורה ברמת החוס והקרבה בין ההורים לילדיהם ובעלייה ברמת העימותים הגלויים עמו. השינוי נחפס כמתרחש הן ביחסים עם האב והן ביחסים עם האם, מצד בנים ובנות כאחד. חשוב לציין שגודל האפקט של הירידה בחוס והעלייה בעימותים הגלויים אינו גדול. כלומר, מדובר בירידה באיכות היחסים שאיננה חזקה במיוחד. ממצאים אלו התקבלו בקרב מתבגרים בישראל, שבה ישנו רגש על הקשר הקרוב בתוך המשפחה, והם משחזרים ממצאים דומים בקרב מתבגרים במדינות צפון אמריקה ואירופה, שם הדגש הוא אינדיבידואליסטי יותר. כיוון שכך, הממצאים הנוכחיים תומכים באוניברסליות של מסקנותיהן של פייקוף וברוקס-ג'אן (Palkoff & Brookes-Gunn, 1991). קרי שעם תחילת ההתבגרות המינית יש פגיעה ברמת הקרבה בין המתבגרים להוריהם ועלייה בעימותים הגלויים עמו. יש לציין שהממצאים שהתקבלו במחקר הנוכחי בדבר שינוי לרעה ביחסים עם ההורים עם המעבר אל גיל ההתבגרות התקבלו תוך שימוש בפרדיגמה של מחקר רוחב. בחינה תקפה יותר של תהליכים אלו תינתן במחקר אורך. עם זאת,

לוח 3: תוצאות ניתוחי שונות (ערכי *F*) של סולמות יחסים עם ההורים, לפי גיל הילד, מין הילד ומין ההורה ($N = 901$)

	גיל הילד	מין הילד	מין ההורה	גיל הילד × מין הילד	מין הילד × מין ההורה	גיל הילד × מין ההורה	גיל הילד × מין ההורה × מין הילד
חוס	***34.81	**7.72	***91.55	1.49	***26.28	0.98	0.11
מתן אוטונומיה	***13.87	0.35	**6.92	0.79	0.49	**11.62	1.18
עימות גלוי	***21.01	*6.21	1.19	0.00	0.39	2.34	0.16

הערה: בכל הניתוחים, $F(1, 894)$. * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$

מגיל טרום ההתבגרות להתבגרות החינוכה. עם זאת, במחקרים שנעשו מחוץ לישראל, ובחנו אוכלוסיות שבין גיל 14-15 לבין גיל 20-23, נמצאה תמונה מורכבת יותר. בדומה לממצאים עם מתגברים צעירים יותר, בחלק מן המחקרים נמצאו תחושות של ירידה בקרבה ותקשורת עם ההורים, בעד עלייה בתחושות של אוטונומיה ושיעוריים ביחסי הכוחות במשפחה לזיוון של איזון רב יותר בין הורים למתגברים (ראו, למשל, ביחסי הכוחות במשפחה לזיוון של איזון רב יותר בין הורים למתגברים (ראו, למשל, אולם מחקרים אחרים, שנבדקו הם היו מכוננים יותר, הצביעו על רמה גבוהה של קרבה להורים כד כבד עם עלייה בעצמאות ובאוטונומיה. למשל, במחקרם של אלן ותאוור (O'Connor, 1994; Allen, Hauser, Bell, & Hauser, 1996) בקרב מתגברים בני 14 נמצא שקרבה להורים וטיפוח אוטונומיה מצדם היו קשורים זה בזה ושיעורם היה 14 היו קשורים חיובית לרמת ההערכה העצמית ולהזדקק האנו, כמו גם לרמת הביטחון של דפוסי התקשורת כגיל 25. במחקר אחר (Axim, 1995; Oribuch, & Thomson) אותרו מתגברים כשלה ההתבגרות המאוחרת (גיל 18) ורואיינו כמה פעמים במהלך המעבר לבגרות עד גיל 23. נמצא שיעור הולך וגדל ביחסים עם ההורים, שהיה קשור חיובית לתפקוד של הצעירים כבוגרים. שיעור זה, לכיוון קרבה רגשית רבה בין הורים למתגברים מבוגרים יחסית, לווה בדרך כלל בפעילותם של האחראיים את הכיית (O'Connor, Bell, & Hauser, 1996; Sullivan & Sullivan, 1980).

מחקר אורד ישראלי שנעשה בקרב מתגברים בגיל מאוחר (בנים בגיל שירות חובה) בתן את השינוי ביחסיהם עם ההורים בעקבות הגיוס לצבא (Hai, 1998; Maysless). הצעירים דיווחו על שינוי לטובה ביחסים הן עם האם והן עם האב. הדבר התבטא בעלייה בתחושת קרבה, בתקשורת וכמתן אוטונומיה וכן בירידה בפיקוח. ככלל, ככל שהשינויים הללו היו חזקים יותר נמצאה הסתגלות טובה יותר לשירות הצבאי. אם כן, אינטגרציה של ממצאי המחקר הנוכחי עם ממצאים אחרים מישראל, מארצות מערב אירופה ומצפון אמריקה מצביעה על ירידה מסוימת באיכות יחסי הורים ומתגברים עם המעבר מטרום ההתבגרות להתבגרות החינוכה, אך על נטייה לשיפור ביחסים בר כבד עם עלייה באוטונומיה ובעצמאות כמעבר מגיל ההתבגרות החינוכה לבגרות המוקדמת. כלומר, ייתכן שמדובר בירידה בקרבה שקשורה להופעה ההיבשלה המנייה ולא לגיל ההתבגרות ככלל. נאמור כחמלה המאמר, פייקוף וברוקס-גאן (Paikoff & Brooks-Gunn, 1991) הצביעו על החלטים שיכולים להתרום לשינוי זה עם ההיבשלה המנייה, כמו השינוי ביכולות הקוגניטיביות בקרב המתגברים. מחקר עתיד יוכל לבחון את מרותו ההיבשלה של ההיבשלה המנייה שחורמים לירידה זמנית זו בקרבה ובחום, ולברר מה הם המרכיבים שתורמים לעלייה מחודשת בקרבה להורים כמה שנים מאוחר יותר.

ממצאי המחקר הנוכחי מונגבלים במספר היבטים. ראשית, מדובר בדיווח עצמי מוקדמת מבט אחת בלבד — זו של המתגבר. ייתכן שמודים תצפיתיים, או נקודות מבט נוספות (למשל של ההורים), יניבו ממצאים אחרים. בעיר נוספת של המחקר הנוכחי

מרכזית הממצאים המקבילים שסוכמו במאמר הסקירה של פייקוף וברוקס-גאן התקבלו אף הם ממחקרי יותב. בצד קרבה פחותה להורים בכיתה ט מאשר בכיתה ה, נמצא כאן שרמת האוטונומיה הניתנת לילדים גבוהה בכיתה ט מאשר בכיתה ה, אף שהבדל זה הוא ממש רב ביחסים עם האם ולא ביחסים עם האב. כלומר, אבות — לפי תפיסת הילדים — כמעט שאינם מובחנים בין הגילים השונים כמתן אוטונומיה, בעוד שאצל האם קיימת הבחנה כזאת. ממצאים אלו מהווים המיכה מסוימת לגישה הפסיכואנליטית, לפיה עם תחילת ההתבגרות המינית המתגבר או המתבגרת מרחיקים רגשית מהוריהם על מנת ליצור אינדיבידואליזציה ולגבש רמה גבוהה יותר של אוטונומיה ועצמאות. עם זאת, חשוב לציין שבחינה בודדת של הקשרים בין חום ומתן אוטונומיה נמצאו מתאמים חיוביים הן לגבי היחסים עם האם והן לגבי היחסים עם האב. כלומר, מערכת יחסים מאופיינת בחום ובקרבה מאופיינת בדרך כלל גם ברמה יותר גבוהה של מתן אוטונומיה, בהשוואה למערכת יחסים שאינן מאופיינות בחום ובקרבה. אין היבט זה מוציא מכיל אפשרות שעם ההתפתחות והעלייה בגיל חלה ירידה בחום עם עלייה באוטונומיה. במחקר הנוכחי לא ניתן לבחון היבט זה, שכן לשם כך נדרש מחקר אורד.

יש לציין שאמנם השינוי המזכיר כאן מחוור כשינוי לרעה מבחינה זאת שינויה ירידה ברמת החום והקרבה ועלייה ברמת העימותים הגלויים ביחסים בין ההורים למתגברים, אך שינוי זה יכול להיות פומקניוניל ובעל השלכות חיוביות לטווח בינוני או אורד. ייתכן שההיבטים בין ההורים למתגברים וחילוקי הדעות ביניהם הם המאפיינים בשלב מאוחר יותר הגדרה מחודשת של היחסים חרן המקרבות בין הצדדים מנקודת מבט שוויונית וכוונת יותר.

כמה ממצאים הנוגעים להבדלים בין המינים התקבלו במחקר. כללית, רמת גבוהה יותר של חום וקרבה מדרווחת לגבי אימהות בהשוואה לאבות, ועל-ידי בנות בהשוואה לבנים. הממצא הכולל הנו רמת הקרבה הרגשית והחום המאפיינת את הקשר הזוגי של האם והבת המתבגרת. ככלל, האב נופס כמבחיין פחות בין בנים לבנות בנוגע לקרבה רגשית ולחום. ממצא זה משחזר ממצאים עקביים שמתקבלים בדרך כלל כאשר בוחנים יחסים קרובים. לפי ממצאים אלה בנות מדרווחות על יחסים קרובים ותמים יותר עם הוריהן מאשר בנים (Maysless & Hai, 1998; Frank, Butler-Avery, & Laman, 1988; Noller & Callan, 1990; Noller & Callan, 1989; Newman, 1989; Noller & Callan, 1990; Maysless et al., 1998; Younis & Smolar, 1985). כמיליים אחרות, נשים, בין אם אימהות או בנות, מקיימות יחסים תמים וקרובים יותר מגברים.

שילוב ממצאי המחקר הנוכחי — על מתגברים בחברה הישראלית הקולקטיביסטית המרגישה חום וקרבה בתוך המשפחה — עם ממצאים מתברות אחרות (Paikoff & Brooks-Gunn, 1991), אינדיבידואליסטיות יותר, מצביע על מגמה אוניברסלית של ירידה בקרבה ובחום כצד עלייה בעימותים גלויים ביחסים עם ההורים עם המעבר

- and insecurity and implications for adolescent adjustment and ego identity status. *Journal of Youth and Adolescence*, 19, 571-588.
- Groevant, D. H., & Cooper, R. C. (1986). Individuation in family relationship. *Human Development*, 29, 82-100.
- Hill, P. J., & Holmbeck, N. G. (1986). Attachment and autonomy during adolescence. *Annals of Child Development*, 3, 145-189.
- Holtede, S. (1980). *Culture's consequences: International differences in work-related values*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Jones, G. P., & Dembo, M. H. (1989). Age and gender role differences in intimate friendships during childhood and adolescence. *Merrill-Palmer Quarterly*, 35, 445-462.
- Katriel, T. (1991). *Communal webs: Communication and culture in contemporary Israel*. Albany: State University of New York Press.
- Larson, R., & Richards, M. H. (1994). *Divergent realities*. New York, NY: Basic Books, Harper Collins Publishers.
- Maccoby, E. E., & Martin, J. A. (1983). Socialization in the context of the family: Parent-child interaction. In P. H. Mussen (Series Ed.) & E. M. Hetherington (Vol. Ed.), *Handbook of child psychology: Vol. 4. Socialization, personality, and social development* (4th ed., pp. 1-101). New York: Wiley.
- Maysel, O., Wiseman, H., & Hai, I. (1998). Adolescents' relationships with father, mother and same-gender friend. *Journal of Adolescent Research*, 13, 101-123.
- Maysel, O., & Hai, I. (1998). Leaving-home transition in Israel: Changes in parents-adolescents relationships and adaptation to military service. *International Journal of Behavioral Development*, 22, 589-609.
- Mikulincer, M., Weller, A., & Florian, V. (1993). Sense of closeness to parents and family rules: A study of Arab and Jewish youth in Israel. *International Journal of Psychology*, 28, 323-335.
- Newman, B. M. (1989). The changing nature of the parent/adolescent relationship from early to late adolescence. *Adolescence*, 96, 915-924.
- Noller, P., & Callan, V. J. (1990). Adolescents' perceptions of the nature of their communication with parents. *Journal of Youth and Adolescence*, 19, 349-358.
- O'Connor, T. G., Allen, J. P., Bell, K. L., & Hauser, S. T. (1996). Adolescent-parent relationships and leaving home in young adulthood. In J. A. Grager & J. S. Dubas (Eds.), *Leaving home: Understanding the transition to adulthood* (pp. 39-52). New Directions for Child Development, Number 71, San Francisco, Ca: Jossey-Bass Publishers.
- Paikoff, R. L., & Brooks-Gunn, J. (1991). Do parent-child relationships change during puberty. *Psychological Bulletin*, 110, 47-66.
- Pateron, J. E., Field, J., & Pryor, J. (1994). Adolescents' perceptions of their attachment relationships with their mothers, fathers, and friends. *Journal of Youth and Adolescence*, 23, 579-600.
- Peters, Y., & Katz, R. (1981). Stability and centrality: The nuclear family in modern Israel. *Social Forces*, 59, 687-704.
- Romig, C., & Bakken, L. (1992). Intimacy development in middle adolescence: Its relationship to gender and family cohesion and adaptability. *Journal of Youth and Adolescence*, 21, 325-333.
- Ryan, R. M., & Lynch, J. H. (1989). Emotional autonomy versus detachment: Revisiting the vicissitudes of adolescence and young adulthood. *Child Development*, 60, 340-356.

נעוצה בדגימות הנוחות, שיטת דגימה בלתי-הסתברותית שבה נמנעת שליטה על משותרי רקע שונים. למשל, במחקר הנוכחי נאספו הנתונים בודי סטודנטים, וסביר שהללו פנו לכריזמטיים מוכרים להם מן המעמד הבינוני או הגבוה, ואם כך סביר שהמדגם הנוכחי לוקה בייצוג חסר של המעמד הנמוך. כיוון שכך, יכולת ההכללה מומחקת זה היא מוגבלת ונדרש מחקר נוסף שיכחדן אותה שאלת מחקר כמדגם מייצג יותר של אוכלוסיית בני הנוער בישראל. לכסוף, מחקר זה בתן מתבגרים ישראלים כמייצגים חברה בעלת ערכים פחות אינטרויודואלסטיים מערכי החברה בעפן אמריקה או באירופה. עם זאת, כאמור, בישראל חלים שני ערכים חתרניים שכוללים אינטרויודואליזציה של החברה. ייתכן שהחברה הישראלית בישראל, במיוחד זו מן המעמד הבינוני או המעמד הגבוה, אינה מייצגת היטב ערכים קולקטיביסטיים. בחינה של שני ערכים ביחסי הורים ומתבגרים בחברה הערבית בישראל, שהיא בעלת מאפיינים יותר מסורתיים וקולקטיביסטיים (Mikulincer, Weller, & Florian, 1993) יכולה להיות הרחבה מעיינות של מחקר זה.

מקורות

- אלבוג, ע' (1997). העבר - זיקוקן - תל אביב: עם עובד.
- מייזל, ע', גל, ר' ופינשוף, א' (1989). עמידה ומסירות עולם של תלמידי תיכון ביחס לשירות הצבאי ולנשיא ביטחון (רוח מחקר שוהם למשרד החינוך). יזכרון יעקב: המכון הישראלי למחקרים צבאיים. שילון, ש' (1995). חלוצי החברה והחלוצים משוחזרים - שיעור המשכיות בתוך 'ח' פלום (עורך), מתבגרים בישראל (עמ' 43-60). אבן חרוז: רכס.
- Allen, J. P., & Hauser, S. T. (1996). Autonomy and relatedness in adolescent-family interactions as predictors of young adults' state of mind regarding attachment. *Development and Psychopathology*, 8, 793-809.
- Allen, J. P., Hauser, S. T., Bell, K. L., & O'Connor, T. G. (1994). Longitudinal assessment of autonomy and relatedness in adolescent-family interactions as predictors of adolescent ego development and self-esteem. *Child Development*, 65, 179-194.
- Blos, P. (1962). *On adolescence: A psychoanalytic interpretation*. New York: Free Press.
- Blos, P. (1979). *The adolescent passage*. New York: International Universities Press.
- Cohen, J. (1992). A power primer. *Psychological Bulletin*, 112, 155-159.
- Collins, A. W., & Repinski, D. J. (1994). Relationships during adolescence: Continuity and change in interpersonal perspective. In R. Montmarquet, G. R. Adams, T. P. Gullota (Eds.), *Personal relationships during adolescence: Advances in adolescent development* (Vol. 6, pp. 7-36). London: Sage.
- Darling, N., & Steinberg, L. (1993). Parenting style as context: An integrative model. *Psychological Bulletin*, 113, 487-496.
- Feldman, S. S., & Gehring, T. M. (1988). Changing perceptions of family cohesion and power across adolescence. *Child Development*, 59, 1034-1045.
- Frank, S. J., Butler-Avery, C., & Laman, M. S. (1988). Young adults' perceptions of their relationships with their parents: Individual differences in connectedness, competence, and emotional autonomy. *Developmental Psychology*, 24, 729-737.
- Frank, S. J., Firsich, L. A., & Wright, V. C. (1990). Late adolescents' perceptions of their relationships with their parents: Relationships among deindividuation, autonomy, relatedness,

- Schaefer, E. S. (1965). Children report on parental behavior: An inventory. *Child Development*, 36, 413-414.
- Schwartz, S. H. (1994). Beyond individualism/collectivism — new cultural dimensions of values. In U. Kim, H. C. Triandis, C. Kagitcibasi, S. C. Choi, & G. Yoon (Eds.), *Individualism and collectivism: Theory, method and applications* (pp. 85-122). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Sullivan, K., & Sullivan, A. (1980). Adolescent-parent separation. *Developmental Psychology*, 16, 93-99.
- Thornton, A., Orbuch, T. L., & Axinn, W. G. (1995). Parent-child relationships during the transition to adulthood. *Journal of Family Issues*, 16, 538-564.
- Triandis, H. C. (1995). *Individualism and collectivism*. Boulder, CO: Westview Press.
- Triandis, H. C., McCusker, C., & Hui, C.H. (1990). Multimethod probes of individualism and collectivism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59, 1006-1020.
- Youniss, J., & Smolar, J. (1985). *Adolescent relations with mothers, fathers, and friends*. Chicago: University of Chicago Press.